

מאבק יעקב והמלאך

וְיִוָּתֵר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֵּאבֶּק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר: וַיֵּרָא כִּי לֹא יָכַל לוֹ וַיִּגַע בְּכַף יָרְכוֹ וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּהֶאֱבָקוֹ עִמּוֹ: וַיֹּאמֶר שְׁלַחֲנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֶשְׁלַחְךָ כִּי אִם בְּרַכְתָּנִי ... וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אַנְשֵׁים וַתּוֹכַל: (בראשית לב כג-לג).¹

מסכת חולין דף צא עמוד א – סכנת יחידי בלילה²

"ויותר יעקב לבדו" - אמר רבי אלעזר: שנשתייר על פכין קטנים, מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם. וכל כך למה? - לפי שאין פושטין ידיהן בגזל.³

"וויאבק איש עמו עד עלות השחר" - אמר רבי יצחק: מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה.⁴ רבי אבא בר כהנא אמר מהכא: "הנה הוא זורה את גורן השעורים" (רות ג ב); רבי אבהו אמר מהכא: "וישכס אברהם בבקר ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו" (בראשית כב ג);⁵ ורבנן אמרי מהכא: "לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן" (בראשית לו יד); רב אמר מהכא: "ויזרח לו השמש" (בראשית לב לב).⁶

בראשית רבה פרשה עז סימן ב – מרועה צאן לקוסם ומרכוש למאבק

"וויאבק איש עמו" - ר' חוניא אמר: נדמה לו בדמות רועה. לזה צאן ולזה צאן, לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו: העבר את שלך ואחר כך אני מעביר את שלי. העביר יעקב אבינו שלו, אמר: נחזור ונראה שמא שכחנו כלום. משחזר – "וויאבק איש עמו". רבי חייה רבה ורבי שמעון בר רבי נשאו ונתנו בפרקמטיא, במטכסא.⁷ נכנסו לצור זו ועשו מלאכתם. משיצאו מן השער, אמרו: נלך ונתפוס אומנות אבותינו. נחזור ונראה אם שכחנו כלום. חזרו ומצאו חבילה של משי. אמרו להם: מנין לכם? אמרו מיעקב סבא, שכתוב: "ויותר יעקב לבדו". ורבנן אומרים: לארכיליסטס נדמה לו, לזה צאן ולזה צאן, לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו: העבר את שלי ואני אעביר את

¹ מי לא כתב ומה לא כתבו על מאבק יעקב והמלאך שיצא מספר בראשית אל ההיסטוריה הכללית של מאבקי יעקב ובניו לאורך תולדות עם ישראל ואומות העולם. בפרד"ס שלם דרשו על מאבק זה: בפסט, ברמז, בדרש ובסוד. אף אנו ננסה כוחנו הדל, וניצמד למדרשי חז"ל הבסיסיים והראשוניים, ככל שנוכל.

² הגמרא בחולין פרק גיד הנשה (!) דפים צא-צב היא מקור חשוב לענייננו. מקור שני הוא מדרש בראשית רבה פרשות עז-עח המובא להלן.

³ ובשמות רבה פרשה א סימן כא מצאנו כך גם לגבי משה: "ותקח לו תבת גמא (שמות ב ג) - ולמה של גומא? אמר ר' אלעזר: לפי שחביב עליהם לצדיקים ממונם יותר מגופם. וכל כך למה? לפי שאין פושטין ידיהם בגזל". ובמסכת ברכות סא ע"ב גמרונו: "ואהבת את ה' אלהיך. תניא, רבי אליעזר אומר: אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך? ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך? אלא, אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו - לך נאמר בכל מאדך". מי הוא שגופו חביב עליו מממונו? הוי אומר צדיק. אך שם ממשיכה הגמרא ומביאה את דבריו וקורותיו של ר' עקיבא: "רבי עקיבא אומר: בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ... כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך - אפילו נוטל את נשמתך, אמרת: מתי יבוא לידי ואקיימנו?" משמע שברגע האמת, כל אדם, גם הצדיק (ומי לנו צדיק מר' עקיבא) יבחר לתת את ממונו ולא את גופו ונפשו. סברות שונות נאמרו על כלל זה שצדיקים חביב עליהם ממונם מגופם. יש שמוסיפים לרשימה את בעז שישן בקצה ערימת התבואה ושמר בעצמו על רכושו כנזכר בקטע הגמרא הסמוך ויש מאידך שמקשים על כלל זה מגמרא מגילה כח ע"א המונה את שבחי רבי נחוניא בן הקנה שבין השאר היה ותרן בממונו. וכך גם איוב שם. נראה שנושא זה ראוי לעסוק בו בנפרד, ראו הסבר אורחות צדיקים בהערה 6 להלן.

⁴ ראו פירוש רש"י שם: "שהרי יעקב נשאר יחידי והזק". הלימוד מיעקב הוא על דרך השלילה.

⁵ הלימוד מאברהם הוא על דרך החיוב שיצא עם שני נערים.

⁶ מאברהם על דרך החיוב, אך מבעז (ראו רש"י בגמרא שם שמסביר מה ואיך לומדים מבעז), ומיעקב עצמו כששולח את יוסף לראות את אחיו הרועים ואפילו מסוף הסיפור שלנו שמסתיים במילים: "ויזרח לו השמש והוא צולע על ירכו", שבכך הסתיים מאבקו של יעקב עם המלאך - מכל אלה לומדים על דרך השלילה, שאין לתלמיד חכם (לכל אדם) להסתכן ולצאת יחידי בלילה. אז מדוע מסכן יעקב את עצמו? גם בהשוואה עם משה בתיבה שהבאנו בהערה 3 לעיל, יעקב לא יוצא כל כך טוב בסיפור שלנו. נוחא משה ששמו אותו בתיבת פשוטה וסכנה גדולה יותר הייתה להשאירו בבית, אבל יעקב - לחזור ולסכן את עצמו בלילה והכל בשביל פכין קטנים? ראו בספר אורחות צדיקים שער הציניקות שמנסה לסננר על יעקב: "והטוב שבזאת המידה - שאינו מפקיר ממונו בהבלים, ופעמים נמנע מעבירות גדולות. ומחמת שמחסר נפשו מטובה, מתוך כך אין לו גיאות כמו שיש לנדיב, כי מרוב טובה והנאה שיש לו לאדם יבעט ביוצרו. לכן ידקדק האדם בעשרו בעצמו, ויהיה נדיב במקום שראוי לו להתנדב, ובמקום שאין ראוי לו להתנדב יהיה צינן וכליל. וישקול כל זה במאזנים של תורה. וילמד מיעקב אבינו שהיה צינן שאין דוגמתו, שנאמר (בראשית לב כה): ויותר יעקב לבדו. ואמרו רבותינו, זכרוןם לברכה, ששכח פכים קטנים וחזר עליהם, מלמד שהצדיקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם, לפי שאין פושטים יד בגזל (חולין צא א)". האם צייקנות זו של יעקב וחביבות הממון אינה אלא "סבוב פני הדברים" (ראו הביטוי בשמואל ב יד כ) כך שיקלע למפגש גורלי שיש לו רבדים הרבה יותר עמוקים?

⁷ במשי, סחרו במשי.

שלך. העביר המלאך את של אבינו יעקב כהרף עין, והיה אבינו יעקב מעביר וחוזר ומוצא, מעביר וחוזר ומוצא כל הלילה. אמר לו: פֶּרְמָקוֹס!⁸ אמר ר' פנחס: באותה שעה נטל אבינו יעקב פוקרין ונתן לו בתוך צוארו.⁹ אמר לו: פרמקוס, פרמקוס! אין חרשים מצליחים בלילה! אמר ר' הונא: בסוף אמר המלאך: אני מודיעו עם מי הוא עוסק. מה עשה? נתן אצבעו בארץ, התחילה הארץ תוססת אש. אמר לו יעקב: בזו אתה מפחידני? אני כולי ממנה, זהו שכתוב: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו'". (עובדיה א יח).¹⁰

בראשית רבה פרשה עז סימן ג – מאבק עם שרו של עשו

ר' חמא ברבי חנינא אמר: שרו של עשו היה, הוא שהיה אומר לו: "כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני". משל לאתליטוס שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך. תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש עצמו לפניו. זהו שכתוב: "וירא כי לא יכול לו" (בראשית לב כו) - אמר ר' לוי: "וירא" בשכינה "כי לא יכול לו". אמר ר' ברכיה: אין אנו יודעים מי נֶצַח, אם מלאך אם יעקב. ממה שכתוב: "ויאבק איש עמו" - מי נתמלא אבק? האיש שעמו.¹¹

אמר ר' חנינא בר יצחק: אמר לו הקב"ה: הוא בא אליך וחמישה קמיעים בידו: זכותו וזכות אביו, זכות אמו וזכות זקינו וזכות זקינתו.¹² מִדּוּד עצמך, אם אתה יכול לעמוד אפילו בזכותו! מיד: "וירא כי לא יכול לו". משל למלך שהיה לו כלב אֶגְרִיזִין וארי אֶימִירוֹן.¹³ והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי, שאם יבא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך: ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו? כך, אם יבואו אומות העולם להזדווג לישראל, יאמר להם הקב"ה: שְׂרָכָם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו?¹⁴ "ויגע בכף ירכו" - נגע בצדיקים ובצדיקות ובנביאים ובנביאות שהן עתידין לעמוד ממנו. ואיזה זה? זה דורו של שמד.¹⁵

⁸ מכשף ביוונית.

⁹ פוקרין – חבל. ראו קהלת רבה (וילנא) פרשה י סימן א: "אי לך ארץ שמלך נער ... ויאמר המלך קחו לי חרב וגו' ויאמר המלך גזרו את הילד החי וגו' ותאמר האשה אשר בנה החי וגו'. א"ר יהודה אמר ר' אלעאי: אילו הייתי שם, פוקרין הייתי כורך על צוארו! כשהוא אומר: קחו לי חרב, אילולי שנתמלאת עליו רחמים כבר נהרג. ועל אותה שעה הוא אומר: אי לך ארץ שמלך נער". שלמה המלך! ראו דברינו [משפט שלמה](#) בפרשת מקץ (הפטרה שנקראת בשנים נדירות בהן מקץ איננה שבת חנוכה).

¹⁰ איך מבין מדרש זה את המפגש והמאבק בין יעקב והמלאך? מה משמעות המלאך כקוסם שעושה כל מיני מעשה כישוף? האם ערב המפגש עם עשו והחזרה לארץ האבות מתעמת יעקב עם ספיחי עבודה זרה שקלט בעשרים שנות ישיבתו אצל לבן? האם זו המקבילה המדרשית לדברי התורה בפרשתנו: "ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו את אלהי הנכר אשר בתכם והטהרו והחליפו שמלתיכם" (בדברינו [קום עלה בית אל](#)). ראו ספר החינוך מצווה תקי שלא לקסום: "וידוע שאנחנו עם הקודש אין אנו תחת כוכב ומזל, ה' הוא נחלתנו כאשר דבר אלינו, וכענין שמצינו באבות ששם האל מעלתם למעלה משרי מעלה, כענין שכתוב ביעקב [בראשית לב, כט], כי אם ישראל יהיה שמך כי שרית עם אלהים וגו', כלומר שעשאו האל שר על השרים". ולפי דבריו, לפנינו משמעות חדשה לפסוק "כי שרית עם אלהים ותוכל" – כי התגברת על שריד עבודה זרה האחרון מבית לבן. דבר שקשה היה לעוקרו בעם ישראל לדורותיו – האמונה בקוסמים ומכשפים. ראו דברינו [ונתן אליך אות או מופת](#) וכן [שיטת ר' יוסי הגלילי בעבודה זרה](#) ועוד בפרשות ראה ושופטים. (ומה הברכה השכיחה ביותר בעם ישראל עד היום? מזל טוב).

¹¹ המפגש עם המלאך והאיש הוא הכנה למפגש הגורלי שלמחרת עם עשו. האתלט (עשו) שודאי חזק יותר מבן המלך (יעקב) רואה את דמות המלך (השכינה) מעל בנו ומבין שאינו יכול לו, שכן כל התמודדות עם הבן כמוה כהתמודדות עם המלך. אבל יש כאן קושי גדול עם הפסוק שעליו נשען המדרש: "כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני"! הרי יעקב הוא שאומר פסוק זה לעשו בפגישתם ביום המחרת! אז מי כאן האלהים ומי ראה אותו? מי הוא המלך שעומד מעל בנו? נראה שהמדרש מתחכם לפסוק ודורש אותו באופן הבא: כאשר יעקב רואה את עשו הוא מספר לו שכבר ראה אמש את שרו (של עשו) ובכך הוא חולק לו כבוד. הוא כאילו אומר לו (והכל עפ"י המדרש כמובן): הלוא כבר התראינו אתמול (דרך השר שלך שייצג אותך במאבק בינינו) והשלמת איתי. אבל בה בעת הוא גם אומר לו: ולמה השלמת איתי? כי ראית את אלהים עומד מעלי ותרצני. ואם נכונים דברינו, יש כאן גם שילוב של הגישה הכנועה מול הגישה של העמידה הגאה של בית יעקב לדורותיו. על נושא זה כבר הארכנו בדברינו [אדוני עשו – עבדך יעקב](#) בפרשה זו.

¹² יעקב בא למאבק עם שרו של עשו כשהוא מגובה לא רק בזכויותיו הוא, אלא גם בזכות הוריו יצחק ורבקה וגם בזכות סבו וסבתו – אברהם ושרה. האם שכח המדרש שרבקה ויצחק הם גם ההורים של עשו ואברהם ושרה הם סבא וסבתא שלו? או שמא זו הנקודה: אינך יכול לפגוע בקמיעות של יעקב כי הם גם הקמיעות שלך. אולי.

¹³ כלב בר (לא מבויית) ואריה מאולף (מבויית).

¹⁴ כל המפגש עם המלאך הוא סמל. כמו ספר בראשית כולו. "אתה סימן לבניך" (בראשית רבה מח ז). ניצחון יעקב בעימות עם שרו של עשו היא הערובה של עם ישראל לדורותיו שלא יוכלו לו שריו של עשו שבכל דור ודור. התקווה הנצחית שתמיד, בכל הצרות והדורות, יעלה שחר חדש ותהיה תקומה מחודשת, כמו שאומר מדרש בראשית רבה עצמו בסמוך (פרשה עז סימן א): "ויאמר שלחני כי עלה השחר, כתיב: חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג כג). א"ר שמעון בר אבא: על שאתה מחדשנו בכל בוקר ובוקר אנו יודעים שאמונתך רבה להחיות לנו את המתים. אמר רבי אלכסנדר: ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכות, אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו". ואנו נוזה גם על התחדשות כל בוקר וכל יום באמונה, כאן בחיינו בעולם הזה.

¹⁵ הדרשן לא יכול כמובן להתעלם ממה שקורה סביבו ובתקופתו ולהתייחס רק לעלות השחר של התקווה לעתיד. למאבקי יעקב ול"שרית עם אלהים", של התחוננים ושל העליונים, יש גם מחיר. "כי נגע בכף יד יעקב" – זה דורו של שמד. ראו פירוש רמב"ן בראשית לב כו שממשיך את הקו של המדרש במילים מרגשות ותוך חיבור לפסוק: ויבוא יעקב שלם עיר שכם: " ... כי המאורע כולו מזד לזדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע ביצתן, והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה

בראשית רבה פרשה עח סימן ג – יכל יעקב לעליונים ולתחתונים

"כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל" (בראשית לב כט) - נתגוששת עם העליונים ויכולת להם, ועם התחתונים ויכולת להם. עם העליונים - זה המלאך.¹⁶ ר' חמא בר חנינא אמר: שרו של עשו היה.¹⁷ הוא שהוא אומר לו: "כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים" - מה פני אלהים דין, אף פניך דין. מה פני אלהים: "וְלֹא יָרְאוּ פְנֵי רִיקָם" (שמות כג טו) - אף אתה, לא יראו פניך ריקם. עם התחתונים ויכולת להם - זה עשו ואלופיו.¹⁸ דבר אחר: "כי שרית עם אלהים" - אתה הוא שאיקונני שלך חקוקה למעלה.¹⁹

בראשית רבה עט ח פרשת וישלח – אל אלוהי ישראל

"ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלוהי ישראל" (בראשית לב כ) – אמר ריש לקיש: אמר לו: אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים. ר' הונא בשם ריש לקיש אמר: אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך?! מחר בתך יוצאה ומתענה, זהו שכתוב: "ותצא דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב" (בראשית לד א).²⁰

שמות רבה פרשה לב סימן ט – משמירת האבות לשמירת הבנים

"הנה אנכי שולח מלאך לפניך" (שמות כג כ) - א"ל הקב"ה למשה: מי ששמר את האבות הוא ישמור את הבנים. וכן אתה מוצא באברהם, כשבירך את יצחק בנו, אמר: "ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ... הוא ישלח מלאכו לפניך" (בראשית כד ז). ויעקב אבינו מה אמר לבניו? "המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים" (בראשית מח) - אמר להם: הוא גאלני מיד עשו, הוא הצילני מיד לבן, הוא זנני ופרנסני בשני רעבון. אמר הקב"ה

כדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו, כמו שאמרו (שיר השירים רבה ב ז): אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד, אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול ... ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה, והכל סבלנו ועבר עלינו, כמו שרמז ויבא יעקב שלם". וזה מה שאירע לרמב"ן עצמו שניצח את "שרו של עשו" בוויכוח ברצלונה, אך נקעה ירכו ונאלץ לעזוב את ספרד, ו"חצה את היבוק" ובא לארץ ישראל והשאר לנו את חותמו.

¹⁶ ראו התיאורים הציוניים של ההתגוששות ביניהם שלקוחים מזירות האצטדיונים של תקופת הדרשן: "כל אותו הלילה היו שניהם פוגעים זה בזה, מגינו של זה כנגד מגינו של זה" (בראשית רבה עח ג), "כל אותו הלילה היו שניהן שגושין זה לזה, זה כנגד זה תריסו של זה כנגד תריסו של זה" (שכל טוב (בובר) בראשית לב כו). ראו דימוי נוסף בבראשית רבה סוף פרשה עו: "עשה עצמו כגשר נטל מכאן ונתן לכאן. שאולי מזכיר את פסל קולוסוס מרודוס. שם, הגיבור מגן על נמל האי ואילו כאן יעקב משמש גשר ומגן אנושי לכל ביתו ורכושו, במעבר מהגלעד לארץ.

¹⁷ ומי הוא שרו של עשו? סמאל. ראו מדרש תנחומא בפרשתנו סימן ח וכן הוא בזהר בפרשתנו דף קע ע"א. ובבראשית רבה לעיל פרמקוס שהוא מכשף. ממלאך או משרו של עשו באה הברכה ליעקב והבשורה הראשונה על שינוי שמו! נראה ששוב שורה פה רוח תקופת הדרשן: עשו הוא אדום הוא רומא הוא הנצרות, מכיר בשם ישראל של העם היהודי. אבל במדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן ז המלאך איתן נאבק יעקב הוא דווקא מיכאל: "וכיון שראה הקב"ה שהוא מתיירא, שלח לו מיכאל לעשות עמו מריבה. מה עשה לו המלאך? נדמה לו בדמות רועה, שנאמר ויאבק איש עמו". מיכאל הוא סניגורם של ישראל.

¹⁸ בערוב ימיו יאמר יעקב: "המלאך הגואל אותי מכל רע" (בראשית מח טז), אבל המלאך שכאן כולו מאבק ועימות, בין שהוא סמאל ובין שהוא מיכאל. ואנו שבים ונדרשים גם ל"אלהים" שבמדרש ולהערה 11 לעיל. המדרש מנסה להפריד בין אלהים של התחתונים שהם עשו ואלופיו (רומי) ובין אלהים של העליונים שהוא שרו של עשו. אבל גם בדרשתו על העליונים, הוא נדרש שוב לפסוק "כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים" שהם דברי יעקב לעשו ועל כורחו הוא נגרר לעשו הארצי. האם ראה הדרשן את המאבק בעשו גם כמעין מאבק עם כוחות עליונים? "מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקייעא" (ברכות נח ע"א, דברינו לחלוק כבוד למלכות בפרשת וארא).

¹⁹ יכולת יעקב לשרות עם אלהים גורמת לצלמיתו (איקונו) להיות חקוקה למעלה. "מלפני אדון חולי ארץ – מלפני אלוה יעקב"! אך כמו שראינו במדרש הקודם, יש לזה גם מחיר למטה. ראו שוב הגמרא במסכת חולין צב ע"א: "וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו, איני יודע מי נעשה שר למי, כשהוא אומר: כי שרית עם אלהים (בראשית לב), הוי אומר: יעקב נעשה שר למלאך. בכה ויתחנן לו - איני יודע מי בכה למי? כשהוא אומר: ויאמר שלחני, הוי אומר: מלאך בכה ליעקב. כי שרית עם אלהים ועם אנשים - אמר רבה: רמז רמז לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו - ראש גולה שבבל, ונשיא שבארץ ישראל. מכאן רמז לו גלות". המחיר הוא, בין השאר, גלות. ישראל שר עם אל – עם רגל אחת (או שתיים) בארץ ורגל אחת (או שתיים) בגלות. ראו המשך הגמרא שם (התלמוד הבבלי:!) "ובגפן שלשה שריגים, אמר רב חייא בר אבא אמר רב: אלו ג' שרי גאים היוצאים מישראל בכל דור ודור. פעמים ששנים כאן ואחד בארץ ישראל, פעמים ששנים בארץ ישראל ואחד כאן".

²⁰ דלגנו קדימה להקמת המזבח בבית אל ע"י יעקב שהוא קיום נדרו בתחילת פרשת ויצא. מנין לקח ריש לקיש את הרעיון שבקריאה בשם "אל אלוהי ישראל", נוטל יעקב שררה לא לו ומכתיר את עצמו "אלוה בתחתונים", כעומד ניצב מול הקב"ה שהוא "אלוה בעליונים"? כל זה על מנת להסביר איך אירע ליעקב מעשה דינה, או שמא יש כאן חשבון סמוי עם יעקב? כבר הערנו על מדרש קיצון זה בדברינו אלוהי ישראל בפרשה זו וכן המדרש המעצים בדפים המיוחדים, שם הבאנו את פירוש העמק דבר שמסביר שיעקב מיהר להשתמש בשם "אלוהי ישראל", לפני שהקב"ה העניק לו שם זה. המלאך איתן נאבק יעקב אמנם כבר גילה לו שם זה, אבל צריך היה יעקב להתמתין עד השלמת נדרו ושמיעה מהקב"ה. כאן נראה לחבר להצעת העמק דבר את הסיום של מדרש בראשית רבה הקודם: "כי שרית עם אלהים - אתה הוא שאיקונני שלך חקוקה למעלה". בחלום הסולם "והנה ה' נצב עליו" – "עליו על ראש הסולם" אומר המדרש. ואחרי המאבק עם המלאך: איקונין של יעקב חקוקה למעלה. האם דבריו הקשים של מדרש בראשית כאן כנגד יעקב שסבור שהוא אלוהות, הם נזיפה על זחיחות הדעת שלו בעקבות נצחונו על המלאך?

למשה: אף עכשיו, מי ששמר את האבות ישמור את הבנים, שנאמר: "הנה אנכי שולח מלאך לפניך" - בכל מקום שהמלאך נראה, השכינה נראית, שנאמר: "וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה" (שמות ג ב), ומיד: "ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה". ולא עוד, אלא בשעה שצווקים ישראל לפניו, תבוא להם תשועה. כך בסנה, שנאמר: "הנה צעקת בני ישראל באה אלי" (שמות ג ט). וכן בגדעון: "ויבא מלאך ה' וישב תחת האלה" (שופטים ו יא), "וירא אליו מלאך ה' " (שם יב), "ויאמר לך בכוחך זה והושעת את ישראל" (שם יד). וכן לעתיד לבוא, בשעה שיגלה, הגאולה באה על ישראל, שנאמר: "הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני" (מלאכי ג א).²¹

בראשית רבה עח ב – יעקב משלח את המלאך ודורש ברכה

"ויאמר שלחני כי עלה השחר" – שהגיע זמן קילוסי לקלס להקב"ה.²² אמר לו: יקלסו חבריך. אמר לו: איני יכול, למחר אני בא לקלס והן אומרין לי: כשם שלא קילסת אתמול, כך אין אתה מקלס היום. אמר לו: פְּלִיטָה, סִיפְּתָה!²³ "לא אשלחך כי אם ברכתני". אמר לו: אותם המלאכים שבאו אצל אברהם, לא פירשו ממנו אלא בברכה. אמר לו: אותם נשתלחו על מנת כך, אבל אני לא נשתלחתי לכך. אמר לו: פְּלִיטָה, סִיפְּתָה! "לא אשלחך", ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן: אמר לו: מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב"ה, נדחו ממחיצתן קל"ח שנה,²⁴ אשמע לך ואדחה ממחיצתי? אמר לו: פְּלִיטָה, סִיפְּתָה! "לא אשלחך כי אם ברכתני". א"ר הונא: בסוף אמר: אני מגלה לו. אם אומר לי הקב"ה: למה גלית לו? אני אומר לפניו: ריבונו של עולם, בניך גוזרים גזירות ואין אתה מבטל גזירתם, ואני הייתי יכול לבטל גזירתם? אמר לו: עתיד הוא להיגלות עליך בבית אל ולהחליף את שמך ואני עומד שם. זהו שכתוב: "בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו" (הושע יב ה). "עמך" אין כתיב כאן, אלא "עמנו".²⁵

שבת שלום מחלקי המים

²¹ בערוב ימיו משלים יעקב ואומר: "המלאך הגואל אותי מכל רע", "הוא גאלני מיד עשו (איזה מלאך, זה שנאבק עימו?), אבל משה שעלה למרום וגם הוא התגושש עם העליונים (שמות רבה כח א, שבת פח-פט ועוד, דברינו עלית למרום שבית שבי בחג השבועות), לא מקבל את הרעיון שמלאך ילך עם העם במקום השכינה. "אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה" (שמות לג טז), אומר משה אחרי חטא העגל. מבני בניו של יעקב הוא משה, ויודע שיש דרגה גבוהה יותר שבה האדם אינו נזקק להגנת המלאך, אלא אדרבא, שר איתו ויכול לו. ראו דרשות ר"י אבן שועיב דרשה ליום שמיני חג עצרת: " ... וכמו שמשה שרה עם אלקים דכתיב מאחז פני כסא פרשז עליו עננו, ומלת פרשז פירש שדי זיו, וכמו שבא בהגדה במסכת שבת פרק ר' עקיבא כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת מה לילוד אשה בינינו וכו'. וכן יעקב כי שרית עם אלקים, וראוי היה יעקב לינתן תורה על ידו אלא שלא הגיע הזמן שלא היו אוכלוסא". וממשה למד גם גדעון. ואם מותר לנו לחלוק קצת על המדרש, גדעון לא משלים ולכתחילה לפחות לא מסתפק במלאך: "וירא אֱלֹהֵי מִלְאָךְ ה' וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה' עִמָּךְ גָּבוֹר הַחַיִּל: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי גְדַעוֹן בֵּי אֲדָנָי וַיֵּשׁ ה' עִמָּנוּ וְלָמָּה מִצְאָתָנוּ כֹּל זֹאת וְאַיֶּה כֹּל נְפֻלְאֲתָיו אֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ ... וְעַתָּה נִטְשָׁנוּ ה' וַיִּתְּנֵנוּ בְּכַף מִדְּיָן" (שופטים ו יב-יג).

²² ושוב נזדקק למקבילה בגמרא בחולין צא ע"ב, שם הוא בלגלול ובקלס: "ויאמר שלחני כי עלה השחר, אמר לו: גנב אתה, או קוביוסטוס אתה, שמתירא מן השחר? אמר לו: מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו. מכל הימים שבלוח השנה של מעלה (ומטה), זה היה היום בו היה תורו של שרו של עשו (להתחיל) לומר שירה: ביום המפגש עם יעקב!

²³ ובארמית: שייצת סיבת. לא ברור מה בדיוק פשר הביטוי, בעיקר המילה סִיפְּתָה, אבל נראה שהמשמעות היא: סיימת דבריך? אינני שומע לך. ומי שיועד פירוש ביטוי זה, אנא יאיר עינינו.

²⁴ הכוונה למלאכים שבאו ללוט לסדום וגילו שהם באים להפוך את העיר: "כי משחיתים אנחנו את המקום הזה" (בראשית יט יב-יג). ראו בראשית רבה פרשה נ סימן ט.

²⁵ חזרנו לפרשה שלנו. אין ספק שזהו סיפור של מסתורין וסימבוליקה רבה. וכבר האריכו לדון בו גדולי העולם. ראו רמב"ם מורה הנבוכים חלק שני פרק מב וכן רמב"ן בראשית יח א כיצד יש להבין דיבור עם מלאך ומהו מראה הנבואה וחלום הנבואה. ואנו, אין לנו אלא מדרש כמדרשו: "ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר: כתיב: ויאבק איש עמו. אין אנו יודעין מי היה ברשותו של מ', אם המלאך היה ברשות יעקב ואם יעקב ברשות המלאך? אלא ממה דכתיב: ויאמר שלחני כי עלה השחר ... הוה המלאך ברשות יעקב אבינו" (שיר השירים רבה ג ג). ואף נסיים בדבר הלכה. ראו טור אורח חיים סימן קלב איך מכל דברי האגדה שהבאנו, בפרט הגמרא במסכת חולין לומדים את הדין של מי שהחמיץ קדושה בציבור (שכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה): "ואם הוא תלמיד חכם, יעסוק באגדתא דפרק גיד הנשה ויאמר שלחני וגו'. נ' כתות של מלאכי השרת אומרים שירה: אחת אומרת קדוש וכו'. אם אינו תלמיד חכם והוא בעל פסוק (יודע במקרא) יעסוק במקראות הקדושה (ישעיהו ו) שרפים עומדים ממעל לו". ראו דבריו שם! לא לחינם שזורים דברי חז"ל בהלכה ואגדה. ראו גם דברינו קדיש דאגדתא בדפים המיוחדים.